

BBC 119: SPRÅK ER OPPSKRYTT II: OPPDRAGELSE, OG PROBLEMATFERD

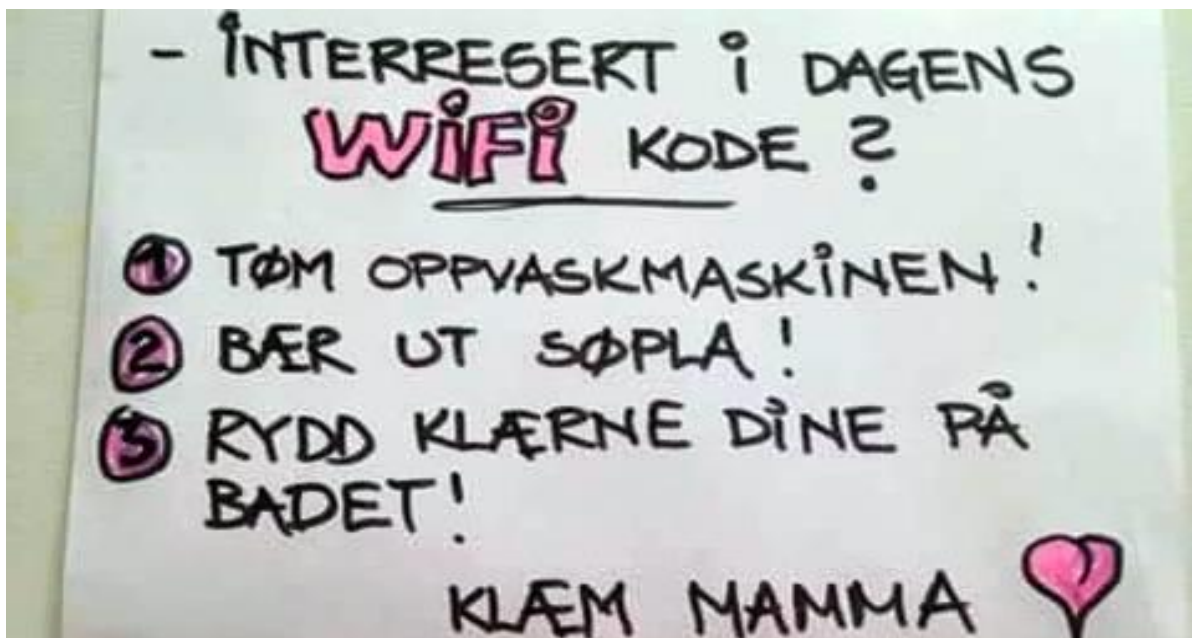
Man trenger ikke å være Noam Chomsky-tilhenger for å mene at evnen til å lære språk, det vil si til å bli lytter og snakker, eller leser og skriver og så videre, er medfødt. En kjent atferdsanalytiker, David C. Palmer, som også har vært gjest på Nafø-seminaret på Storefjell, illustrerte den selvfølgeligheten med at hvis en familie får et barn og en hundevalp samtidig, vil alle se at barnet får en rivende språkutvikling, mens utviklingen slik sett står nokså stille for hunden. Men det betyr ikke språk ikke må læres. Vi må eksponeres for det for å lære det. Vi må høre ord og beskrivelser som vi ikke har hørt før. Gode «språklærere», ofte foreldre, sjekker om barnet kan få med seg det som sies, det vil si om barnet viser felles oppmerksomhet. De kommer også med ord og utsagn i situasjoner, eller i «kontekster», som er klare nok til at barnet oppfatter sammenhengen mellom det som sies, og situasjonen det sies i. Det er nødvendig for at ord og utsagn skal få en betydning, eller samme funksjon som det de beskriver. Når barnet begynner å si ord og utsagn selv, sjekker de om barnet sier dem i riktige sammenhenger, og gir positive tilbakemeldinger fortrinnsvis når barnet er inne på noe.

Den som ikke har vært i skikkelig gammel urskog, bør unne seg det, for eksempel ved å gå i verneområdet rundt Årkjølen. Det er umulig å la være å blande inn ord, men jammen er det mange inntrykk der som står på egne bein, uten ord.

En viktig språklæring er å beskrive omgivelsene og seg selv, det vil si hvordan en har det, og å si fra om ønsker og behov for å kunne påvirke omgivelsene. Da trenger barn følsomme lyttere som også kan skille klinten fra hveten – noen utsagn er mer reelle, og viktigere å lytte til, enn andre. Å lytte mest til utsagn som stemmer, er viktig for at barnet skal lære å gi presise beskrivelser. En annen viktig språklæring er å lære å følge oppfordringer og beskjeder, det vil

si å vise handlinger som stemmer med andres ønsker og krav. Det er til og med viktig å lære å følge direkte befalinger eller ordrer, og å rette seg etter trusler. Mange har aversjon mot ord som befaling, ordre og trussel, men vi kommer ikke utenom at det er en del av livet å måtte utføre visse handlinger, og å måtte unngå negative konsekvenser av egne handlinger, både for seg selv og andre. Også en viss voksenautoritet er nødvendig – barn kan ikke oppdra seg selv, særlig ikke i kritiske situasjoner. Atferdsanalyse skiller mellom følging (pliance), og sporing (tracking). Følging har preg av beskjed og befaling. Følging forsterkes, mens manglende følging i verste fall straffes (oftest mildt, selvfølgelig). Sporing har preg av råd. Det er opp til mottakeren å vurdere å følge rådet, og om man eventuelt skal fortsette med det. Mye av det som foreldre og andre voksne sier til barn, er følging eller sporing. I tidlig oppdragelse er det relativt mye følging, mens andelen av sporing øker etter hvert. Å påvirke atferd verbalt har innenfor atferdsanalyse blitt kalt regelstyring (rule governance). Jeg synes at det er et dårlig begrep for verbal påvirkning *generelt*, fordi «regel» lett forbindes med formelle regler, mens «styring» kan gi autoritære assosiasjoner. Derfor synes jeg at nettopp verbal påvirkning er bedre. Men akkurat når det gjelder følging, er regelstyring ikke så dumt.

Noen morsomheter på Facebook og andre steder, er relevante for oppdragelse. Her er et eksempel på et enkelt verbalt budskap som følges opp med konkrete betingelser, i tråd med det jeg skriver. Vi får håpe at det er grunn til en så streng tone, at det følges opp i praksis, og ikke ender i forhandlinger.

Det virker ikke lett å oppdra barn i dagens samfunn. Da jeg vokste opp, hovedsakelig på 1960-tallet, var nok oppdragelse mer enhetlig enn i dag, i alle fall i familier. Det var mer knapphet og sparsommelighet. Å måtte hjelpe til for at det skulle «gå rundt», var naturlig. Det var færre «teorier», og desto klarere regler og moral. Foreldre slapp å tenke så mye. I dag går nesten alle barn i barnehage. Det skaper en viss enhet, og kollektiv disiplin. En gang jeg skulle passere en gruppe barnehagebarn på en gang- og sykkelvei, ble jeg imponert over hvor fint de gikk til siden da de voksne ga beskjed om det. Men *foreldre* er nok påvirket fra flere hold enn før i tiden, og må ta mer stilling til forskjellige situasjoner. Det skyldes nok ikke minst at har vi hatt noen tiår der barn skal «forstås» og lyttes til mer. De har fått flere rettigheter, og får nok bestemme flere ting som foreldre bestemte før i tiden. Da hendte det til og med at lærere ga elever en ørefik, som jeg erfarte selv. I dag er det langt mer elevvold mot lærere enn det var lærervold mot elever, så vi har nok mistet noe bra, og fått noe dårlig. Likevel lykkes nok foreldre stort sett – ellers ville samfunnet raskt ha gått i stå (som vi får tro at det ikke gjør). Noen barn

er også svært lette å oppdra. Hvis foreldrene og andre viktige personer er samkjørte i tillegg, går oppdragelsen nesten av seg selv. Men noen går seg vill, enten i spesielle situasjoner eller generelt. Siden temaet er at «Ord er oppskrytt», skal jeg ta for meg noen *verbale* måter å gå seg vill på i barneoppdragelse.

Først skal jeg gi noen eksempler på villfarelser. En jente på fire–fem år kastet stein på et vindu. Mor kom med oppfordringer om å stoppe, og forklaringer på hvorfor hun ikke måtte gjøre det, uten resultat. Omsider hindret mor henne fysisk, nølende. Til alt hell ble ikke vinduer knust. En fireåring holdt en jevnaldrende under vann. Førstnevntes far kom bare med spede verbale forsøk på å få sitt barn til å slippe. Offerets foreldre hindret «drukningen» fysisk, og snakket litt bestemt til «gjerningspersonen». Dennes far ble sur på offerets foreldre for måten de hadde grepet inn på. Legging er klassisk. Foreldre skal legge en ett– eller toåring, og forklarer barnet at det er sent, at barnet må sove, og at de er slitne. De spør barnet om noe er galt, svarer på lite reelle utsagn fra barnet, og tilfører mye som barnet ønsker. Det kan pågå i timevis, og ødelegge kvelden for foreldrene. Mat går igjen. Når barnet nøler med å spise, kan foreldre si at barnet må spise, men også at barnet ikke liker maten, eller spørre om det, og om barnet vil ha noe annet. Barnet bekrefter, og får noe «bedre». Generelt kan barn få beskjed om å slutte med noe, eller gjøre noe, uten å gjøre som foreldrene sier, og uten at foreldrene følger opp med mer konkrete virkemidler. I stedet trekker de tilbake det de har sagt, enten ved å si det direkte, eller ved å slutte å si det, og gi opp – barnet har ekstingvert deres forsøk. Det kan også oppstå diskusjon, og «forhandling», som endrer det som skal gjøres, og det som skal skje etterpå. En variant er «baklengs atferdsavtaler»: Barnet får noe mot at det lover å gjøre noe etterpå. For at det skal virke etter hensikten, kreves en moralutvikling som ikke alltid kan forventes.

Nok et eksempel på at oppdragelse kan være «utfordrende», og på at det er liten sammenheng mellom velstand og lykke. Ikke minst er det nok et eksempel på atferd som bør ekstingveres, kombinert med litt info om livets realiteter når barnet har roet seg.

Noen foreldre ser ut til å betrakte slike situasjoner som uunngåelige, og tenker knapt på at ting kan gjøres annerledes. Andre foreldre blir slitne. Fellesnevneren er uansett å tro på ordmagi, bevisst eller ikke. De største verbalmagikerne gir til og med avanserte beskjeder til dyr. En hundeeier som jeg møtte, ba hunden om å «Ikke gå i veien for mannen. Gå til høyre». Jeg forventet ingenting av hunden, og det skjedde heller ikke noe. At forsøk på verbal påvirkning kan være ineffektive, er hevet over tvil. At mer konkrete betingelser, gjerne i

kombinasjon med verbale virkemidler, kan fungere mye bedre, er like sikkert. Så hvorfor driver så mange så mye med bare ord? Jeg skal gi noen sannsynlige grunner.

bombast *n.* 1589, inflated language, either noun use of earlier archaic *bombast*, *v.* to inflate with grandiose language (1573); or figurative use of earlier obsolete noun meaning cotton wadding (1547), a variant of *bombace* (1553); borrowed from Middle and Old French *bombace* cotton, cotton wadding, from Medieval Latin *bambacem*, accusative of *bambax* cotton. The first syllable of French *bombace* was influenced by Latin *bombŷx* silk.

På norsk har ordet bombastisk lenge blitt brukt galt, og fått betydningen skråsikker, kanskje fordi noen har trodd at det har med bombe å gjøre. Men det betyr oppblåst eller svulstig språk, eller på godt norsk pissprat. I stedet for å si noe enkelt og greit, ender det med ordgyteri.

Det er brysomt å analysere historien, og konkrete betingelser her og nå, som kan ha ført til uønsket atferd eller fravær av ønsket atferd. Mange kan også lite om det. Da kan det være fristende å søke umiddelbare forklaringer på atferd. En måte å gjøre det på er å spørre «Hvorfor gjorde du det?» eller «Hvorfor gjør du det ikke?», og ta svaret for god fisk, som når barnet svarer ved å vise til en følelse som man tar mye hensyn til. Barnet kan altså ha begynt å lære det som innenfor ACT kalles kognitiv fusjon, og begrunnelse, og begynt å få en unnvikende stil. Atferdsanalytisk forståelse av problematferd la lenge for mye vekt på konkrete betingelser for atferd, og for liten vekt på verbale. Det har kommet seg. Forklaringer av atferd i barneoppdragelse kan kritiseres for det motsatte; å legge for mye vekt på hva barnet sier om årsaker til sin atferd, og for liten vekt på mer konkrete grunner til atferden. Noen ganger reagerer jeg på at foreldre ikke ser, eller bryr seg om, manglende samsvar mellom et barns forklaring på egen atferd, og mer konkrete grunner, særlig når barnet knapt forstår hva det selv sier. I barneoppdragelse kan man altså lære noe av grunnleggende atferdsanalyse, det vil si funksjonelle analyser, som jeg ofte kaller for «atferdsanalytiske måter å lete etter årsaker på».

Noe av det samme gjelder «tiltak». Det kan være vanskelig og brysomt å tenke ut en plan for å endre et barns atferd, og å utføre den. Også her kan foreldre mangle «kompetanse», ikke minst på hva ekstinksjon går ut på, og hvordan den må gjennomføres. Noen prøver på det som i praksis er ekstinksjon, men forstår ikke at de må fullføre det, eller orker ikke, og har kanskje ikke vurdert godt nok på forhånd om de vil klare det. Manglende forståelse og bruk av konkrete læringsbetingelser medfører at det kan være fristende å nøye seg med å *si* til barnet hva det skal gjøre og ikke. Det tar bare noen sekunder, og er så lite anstrengende at det også koster lite å gjenta det mange ganger. Det er derfor vi ser at barn som ønsker oppmerksomhet, kan få foreldre til å skjenne på dem, og at barn som ikke vil gjøre et eller annet, kan få foreldrene til å «straffe» dem ved å la dem «ha det så godt», når begge deler bare forsterker atferden. I begge tilfeller vil ekstinksjon, og forsterkning av ønsket atferd, svært ofte virke bedre. En far spurte meg en gang om hvordan han skulle stoppe sin lille sønn i å ødelegge noe helt bevisst. Gjentatte oppfordringer gikk inn det ene øret, og ut det andre. Jeg sa at han måtte stoppe ham. «Hvordan da?», spurte faren. Jeg sa «Gi en kort beskjed. Hvis han ikke stopper, må du ta ham unna». I en enda mer akutt situasjon hadde jeg sagt at de to tingene måtte gjøres samtidig. Svaret overrasket. Det sier litt.

I BBC 118, som handlet mye om intuisjon, var jeg inne på den store troen mange har på at det verbale foranlediger atferd. Det gjelder også hos små barn. Hvis de bare får noe forklart, for eksempel hva som er lov og ikke, kommer ønsket atferd av seg selv. Hvis den ikke gjør det,

blir mange opprådde. I det hele tatt reagerer jeg ofte på foreldres overraskelse over manglende samsvar mellom hva et barn får beskjed om, og i neste omgang gjør. Å snakke til barn kan til og med være så fristende at man sier ting til dem som de ikke forstår, for eksempel om langsiktige konsekvenser. Ofte er det heller ikke grenser for hvor mye som sies, som om effekten øker med antall ord, og hvor mange ganger de sies. Før eller siden «går det inn», liksom. Men mange ord tyder nok heller på at man prøver mer av det samme som ikke virker, og på at barnet ekstingverer foreldrenes snakking. Her, som i andre praktiske situasjoner, er det vel best å være presis, og nettopp å sørge for tilstrekkelig samsvar mellom det som sies, og det som skal gjøres. Generelt er det like liten vits å gjenta noe som den andre forstår, men ikke følger, som å gjenta noe som den andre ikke forstår. Snakking er imidlertid så inngrodd at man skal være temmelig bevisst, altså verbal, for å være mindre verbal, og stole mindre på det rent verbale. Atferdsanalytikere «forstår alt dette». Det er derfor jeg i siste jule-BBC, nummer 113, skrev om atferdsanalytikerens veloppdragne barn.

***How would you like it
if the mouse did that to you?***

Jada, troen på ord og prating *kan* være i største laget...

Noen overvurderer barns språkutvikling. Å lære er framfor alt å gjøre noe som vi ikke gjorde før. Vi må eksponeres for noe nytt for å lære, men skride fram med passe lange og raske steg, og holde oss innenfor Lev Vygotskys «proksimale utviklingszone», som ligner på det vi kaller *shaping*, eller *forming*. Går vi for fort fram, henger ikke «læringsen» med. Barnet forstår ikke, kan lære å si ting som det ikke forstår, og gi for avanserte forklaringer på sin atferd. Vi må heller ikke begynne med for avanserte beskjeder for tidlig, i alle fall ikke uten «bistand» som gir barnet mulighet til å forstå beskjeden. At barns moralutvikling naturlig nok ikke har kommet så langt, skyldes blant annet at nettopp læring av samsvaret mellom ord og atferd har en vei å gå. Barn må ikke bare forstå, men også lære at det lønner seg å høre på foreldre som vil dem vel.

Da er vi inne på at noen tenker lite på hvordan barn lærer hva ord og utsagn betyr *i praksis*. Hvis «Nei» ikke følges opp med reell ekstingsjon, betyr «Nei» ikke lenger «Nei», men «Kanskje» eller «Ja». Barnet vet nok hva ordet *egentlig* betyr, og kan reagere adekvat på det i andre situasjoner der det betyr det som det skal bety. Men i nærvær av visse stimuli, for eksempel maktesløse foreldre, går det bra å gi det en mer uklar betydning. Hvis et krav ikke

følges opp med reell ekstinksjon av unnslippelse, er det ikke lenger et krav, men en oppfordring eller henstilling. Det er ment som følgning, men blir til sporing. At ord får motsatt betydning, eller liten eller ingen betydning, gjelder selvfølgelig også hvis *foreldre* ikke etterlever et «Ja», et løfte eller en avtale, så er også den siden nevnt. Det samme skjer selvfølgelig hvis foreldre opptrer forskjellig fra gang til gang, og snakker og handler forskjellig seg imellom. Ord er ikke mer magiske enn resten av naturen. I den mer utpregede fysiske verden høster vi som vi sår. Slik er det selvfølgelig også med ord og ords betydning.

Ikke bare har mange for stor tro på effekten av ord. Saken har også en etisk og estetisk side. Nærmere bestemt oppfattes forklaringer og spørsmål som forståelsesfulle og empatiske. En del ganger kan imidlertid den som har startet med å «forstå», og å være verbalt empatisk, surne når det ikke lykkes. Mer konkrete betingelser kan oppfattes som kalde og kyniske, og noen foreldre tør ikke å vise den autoriteten som ligger i å se mer på konkrete betingelser, og i å bruke konkrete metoder. Her kan bildet være motsatt: Når man ser resultatet av konkrete metoder, ser man at de ikke utelukker sterk innlevelse i hvordan barnet har det, eller vilje til å gjøre det som er best for barnet. Dermed kan ineffektive verbale strategier være kortsiktige og korttenkte, mens konkrete metoder som virker, kan komme til sin rett etter hvert. Når barnet blir vant med dem, skjer også læringen raskere, og det «kalde og kyniske» preget forsvinner mer og mer. Barn som krøkes tidlig av omsorgsfulle og konsekvente foreldre, blir gode kroker, ikke minst til å følge enkle og praktiske regler. Det er bedre enn å krangle om, og prøve å unngå, alt mulig.

Min atferdsanalytiske moral, i betydningen lærdom, er at vi selvfølgelig skal snakke med barn, og høre på dem, også i den delen av oppdragelsen som dreier seg om grunnleggende oppførsel. Men vi må gjøre det med omhu, og bruke mer konkrete måter å forstå og påvirke atferd på, når ord kommer til kort. I stedet for å snakke oss i hjel om banale ting, når det attpåtil hjelper lite, bør vi snakke med barn om viktige ting som de bare kan lære gjennom det verbale. Da blir de veloppdragne og intelligente.

Vi satser på at livet blir mer normalt til høsten, og at vi kan innby til dagsseminar om negativt forsterket utfordrende atferd som skulle ha vært 20. mars, og at vi kan ha det på vanlig måte, altså «live». Vi kommer tilbake til det over sommeren.

God norsk sommer!

18. juni 2020

Børge Holden

Blåere himmel, grønnere gras, og feitere kuer enn du ser på Grytsetra midtsommers, finnes ikke.